

Referents sociològics i pedagògics de la salut i la malaltia

Eduard Vinyamata

L'autor fa una lectura de dades eloqüents per afrontar les variables sociològiques que condicionen la salut. Per aquest camí de realitat sociològica ens confirma les especulacions psicosomàtiques que lliuen salut i cicles històrics de les formes de viure i sobreviure del devenir humà. En les formes actuals necessitem una acció pedagògica que afronti les mancances de cohesió social, les desigualtats, els orígens també socials dels problemes emocionals i la desintegració cultural. Aquesta acció ha de comptar amb observacions objectives, comprovacions i recerca aplicada.

La major part de causes de malaltia i de mort prematura abans dels cent anys tenen un origen social i, per tant, una solució pedagògica.

És fàcil identificar la malaltia i la mort amb els processos biològics que regeixen, en bona part, els corrents dominants de la medicina contemporània i, doncs, difícilment entendrem els continguts socials de la salut i de la malaltia. És com si la vida i la mort en aquest planeta tinguessin poc a veure amb els dominis de les ciències socials i de l'educació.

El que tothom té clar és la notable importància de la salut humana en l'economia en general. Sense salut, o no es pot treballar, o es rendeix poc. D'altra banda, les prestacions sanitàries als països d'economia desenvolupada representen partides pressupostàries importants que, a més, es comencen a posar en qüestió, atès el seu elevat cost econòmic.

Històricament, el millorament de la condició humana ha representat el desenvolupament econòmic de les societats que ho han propiciat. La llibertat, el respecte de la persona i el millorament de les condicions de treball han generat prosperitat. La productivitat s'ha incrementat, no únicament gràcies a la incorporació de capital, tecnologies i mètodes de treball més racionals, sinó també pel millorament so-

cial de les condicions dels treballadors que ha permès que aquests milloressin la seva capacitat de produir. Una economia pròspera necessita treballadors educats, sans i motivats; quelcom més que una maquinària sofisticada. En aquest sentit, ètica i racionalitat coincideixen.

Alguns referents estadístics sobre la malaltia

Espanya perd 600.000 milions de pessetes, anualment, a causa de l'alcoholisme¹. Aquesta malaltia està considerada com una malaltia social típica. No existeixen causes biològiques –virus, bacteris– que la provoquin. El seu origen i evolució rau exclusivament en els costums de persones i societats determinades. El seu guariment, també. No hi ha cap medicament per als alcoholícs. Les solucions són, bàsicament, solucions pedagògiques i psicològiques, reforçades o no i de manera secundària, per medicació específica.

En el mateix país, moren anualment uns 4.000 fumadors passius, xifra que representa una pandèmia molt més preocupant que la sida. Si comptem els fumadors, les morts per causes relacionades directament amb el consum de tabac, a Espanya, són 50.000 persones anualment. Al món, la quantitat de morts per causes directament implicables al consum de tabac és de tres milions i mig cada any; és a dir, cada nou segons mor un fumador pel fet de ser-ho². El mateix estudi citat determina que, d'acord amb l'increment del consum de tabac als països en via de desenvolupament, a les properes dècades, el 70% de causes de mort al món seran imputables al consum de tabac. Cardiopaties, càncer de pulmó³, asma i malalties respiratòries cròniques⁴. Segons dades de l'OMS, les seves campanyes pedagògiques per reduir el consum de tabac han donat com a resultat una reducció d'entre un 20 i un 40%.⁵

La depressió és una autèntica epidèmia. A hores d'ara, un de cada cinc habitants del planeta ha patit o patirà crisis depressives⁶. La Universitat John's Hopkins de Baltimore (Estats Units) presentà, el darrer 13 de juliol un estudi publicat a *Archives of Internal Medicine* en el qual demostra la relació fatal entre depressió i infart. Tant la depressió com l'estrès són processos crítics en relació directa amb les formes de vida. No existeixen causes biològiques directes que els puguin justificar en la seva quasi totalitat de casos.

- 1 Xavier Casas, primer tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona, responsable del pla d'acció sobre drogues i de Salut Pública al mateix Consistori. Casas és doctor en Medicina. En declaracions a *La Vanguardia*, el 15 d'agost de 1998, pàg. 44.
- 2 Dades de l'OMS presentades a Barcelona per Neil Colishaw, en una de les campanyes internacionals d'aquesta organització del sistema de les Nacions Unides, en data 13 de març de 1998.
- 3 Aquesta és la causa més important de mort entre els homes, a l'Estat espanyol. També cal destacar que les mateixes empreses de fabricació de tabac han reconegut explícitament i oficial que, segons els seus estudis científics, el consum de tabac provoca determinats tipus de càncer.
- 4 Dades obtingudes de l'associació d'afectats pel tabaquisme AFECTA.
- 5 Les clíniques o programes clínics de deshabitació al tabac són programes, bàsicament, de caràcter educatiu, en què l'ús de teràpies psicològiques és molt superior a l'ús dels medicaments.
- 6 Dades extretes de publicacions de l'OMS.

Hi ha explicacions biològiques que descriuen l'estrès, però rares vegades el justifiquen. Per exemple, les persones sota un índex d'estrès elevat i, alhora, deprimides, segreguen unes determinades hormones de manera exagerada que acaben afectant el funcionament normal del cor. Evidentment, podríem modificar biològicament la segregació d'aquestes hormones, però aquest no és el problema, només n'es una de les manifestacions. L'origen, la causa, rau en unes condicions de vida que provocaran aquesta reacció de l'organisme humà. Si modifiquem les condicions de vida, la reacció també es veurà modificada.

És de coneixement força estès, que les causes de mort prematura tenen com a causa les tres "C". Cor, cotxe i càncer. Amb referència al cor, exceptuant alguns casos d'origen congènit⁷, i fins i tot víric⁸, la major part de malalties cardiovasculars estan en relació directa amb determinats hàbits alimentaris i costums.

Els accidents de trànsit tenen una relació molt clara amb hàbits, normes i costums socials. Les repercussions en costos humans i econòmics són molt notables. Les direccions de trànsit i els clubs d'automòbils disposen d'una aclaparadora quantitat d'informació en aquest sentit. Un exemple positiu: la introducció de l'ús del casc per als motoristes ha estat el motiu de la disminució de casos de decerebració per accident.

Pel que fa a les malalties cancerígenes, el fet és que, malgrat les multimilionàries inversions en recerca, lluny de reduir-se s'incrementa, amb algunes petites però significatives excepcions en algunes modalitats de càncer. Es pretén curar una malaltia que té una relació important amb les formes de vida mitjançant tractaments molt agressius que, en el millor dels casos, permeten allargar la vida uns quants anys, com a màxim. El càncer és una malaltia pròpia dels països industrialitzats, escassa al Tercer món, en relació, per tant, amb factors com la contaminació alimentària i atmosfèrica, el consum de tabac, causes psicològiques, etc.

En els països de l'anomenat Tercer món, les causes de malaltia i de mort prematura⁹ estan en relació directa amb els dèficits alimentaris, les guerres i actes de violència i les incapacitats estructurals socials per preveure desastres naturals i un element essencial: la higiene.

La higiene ha estat una de les grans revolucions històriques amb referència a la salut i la conservació en plenitud de la vida. El manteniment d'un entorn no contaminat per gèrmens patògens o deguts a l'activitat humana resulta d'una importància notable. La contaminació per soroll, de l'aire, de l'aigua, dels aliments,

- 7 Hauríem de veure què vol dir, exactament, congènit. La transmissió per herència no demostra que la malaltia sigui implícita amb la noció de la vida. Retrospectivament podríem trobar l'individu -i les seves circumstàncies- que va contraure una afecció determinada.
- 8 No podem oblidar que els microorganismes patògens es desenvolupen en circumstàncies determinades en relació, sovint, amb les activitats i previsions -conscients o inconscients- de les societats humanes. La presència d'organismes patògens no implica forçosament contraure les malalties que poden estar en relació amb aquestes patologies.
- 9 En aquests països, l'esperança de vida és molt més baixa que en els països industrialitzats, per sota dels 60 anys com a mitjana.

etc. determina els nivells de salut i benestar de les societats.

L'obesitat, malaltia típica de països industrialitzats, també és una de les modernes plagues. Un de cada sis europeus pateix aquesta malaltia¹⁰, que es relaciona molt directament amb la quantitat i qualitat de la ingesta alimentària, el sedentarisme i els estats emocionals. A Catalunya, el percentatge d'obesos entre la població és d'un 11,1%¹¹. En el conjunt de l'Estat espanyol, el nombre d'obesos és de més de cinc milions. Les persones obeses acabaran patint malalties coronàries i diabetis amb molta probabilitat. El tractament efectiu consisteix en una dieta racional i una activitat física i emocional suficient i satisfactòria.

És cert que molts medicaments salven nombroses vides, però al mateix temps no podem ignorar alguns dels seus efectes secundaris nocius. Als Estats Units, l'any 1994, les morts a causa dels efectes contraproductius dels medicaments oscil·len entre 76.000 i 137.000 i constitueixen la cinquena causa de mort.¹²

Segons Richard G. Wilkinson, en el seu excel·lent llibre *Unhealthy Societies, The Afflictions of Inequality*¹³, les desigualtats socials acusades són causa de malaltia i de mort prematura. Això és important. No és tant el desenvolupament o el subdesenvolupament l'índex que assenyalen les repercussions en la salut de les poblacions. Són, també, les desigualtats –la Justícia, en definitiva–. Les societats més sanes són les societats en què les desigualtats són menors i poc accentuades; per contra, les societats *insanes* són aquelles en les quals les desigualtats són notables. La salut, doncs, no es troba tant en la quantitat, sinó més aviat en la qualitat de les coses. La salut, com diu Wilkinson, ha esdevingut una ciència social.

La cohesió o la desintegració social, les desigualtats socials notables, els problemes emocionals i psicològics, la desintegració cultural a causa de la pressió dels mercats i problemàtiques similars són les bases sociològiques de la malaltia en el seu sentit més ampli. No es tracta de suposicions o conjectures, es tracta d'estadístiques, de l'observació objectiva, de la comprovació i de la recerca aplicada. Els conflictes i problemes laborals, l'excessiva competitivitat i la necessitat d'acumular cada cop més béns materials són causa d'estrès, una de les pandèmies més exteses en el món contemporani. L'estrès ajudarà a desenvolupar tota mena d'afeccions coronàries, trastorns psicològics, conductes associals, afebliment del sistema immunitari, problemes digestius i un llarg etcètera.

10 La revista mèdica *The Lancet* publicà el 1997 un estudi de la universitat de Göteborg (Suècia) sobre l'obesitat. El director d'aquest estudi fou el Dr. Björntorp.

11 Dades estadístiques del Departament de Sanitat de la Generalitat de Catalunya anteriors a 1996. Aquest mateix Departament, l'any 1993 realitzà una enquesta nutricional entre la població de Catalunya.

12 Informe de la Universitat de Toronto publicat el 14 d'abril de 1998 al *Journal of the American Medical Association*. L'estudi exclou les xifres dels casos deguts a l'abús o mal ús dels medicaments.

13 Richard Wilkinson és director de recerques al Centre de Recerca Mèdica de la Universitat de Sussex (Regne Unit). El llibre citat en qüestió l'edita Rotledge l'any 1996 a Londres; simultàniament s'edita també als Estats Units i Canadà. És un llibre de sociologia de la salut i de la medicina.

Les malalties anomenades *de civilització*, en comptes de retrocedir, avancen. La taxa de mortalitat en persones menors de 65 anys ha augmentat, entre 1973 i 1990, quasi el 25%. Des de 1971, la incidència del càncer ha estat incrementada, segons la Junta Consultiva del Càncer, en un 18% i la taxa de mortalitat en un 7%. Entre 1981 i 1998, la prevalença de l'asma en nens menors de 18 anys s'incrementà en un 39%. Un estudi realitzat per la clínica Mayo demostrà que entre 1978 i 1985 el nombre de persones amb esclerosis múltiple experimentà un increment del 60%. Les estadístiques sobre hemicrànies, els problemes d'esquena, la malaltia d'Alzheimer, la depressió i els trastorns alimentaris han seguit pautes similars. Mentrestant, noves malalties com la fribomiàlgia, la síndrome de deficiència immunològica de fatiga crònica, la legionella pneumophila i la sida, frustren els intents convencionals de tractament i contribueixen a incapacitar la població nord-americana¹⁴. Setanta milions de nord-americans pateixen hipertensió, cosa que els portarà a patir cardiopaties i apoplexies, les principals causes de mort als Estats Units. Uns altres 40 milions pateixen artritis i 10 milions asma. Aquestes i altres malalties representen, per al pressupost del Govern dels Estats Units, uns cinquanta mil milions de dòlars cada any.

Breus conclusions. Salut i societat. Com conciliar-ho tot plegat?

No podem oblidar que, segurament, hi ha més persones vivint de la malaltia i la mort prematura que no pas els qui pateixen malaltia o veuen la seva vida estroncada. Una part important de l'activitat econòmica -i per tant de les influències polítiques- ve de l'àmbit de la salut; professionals de la medicina i de la sanitat, empreses hospitalàries i laboratoris farmacèutics, i un llarg etcètera. El fet que resulta inadmissible és que els interessos econòmics i l'interès pel benestar i la vida hagin de conviure d'esquena o enfrontats. El problema és, en definitiva, un problema que es pot resoldre mitjançant la política i l'aplicació de programes pedagògics intel·ligents.

No es tracta de fer llargues relacions de greuges i culpabilitzacions, sinó de programes de col·laboració entre les diverses escoles mèdiques¹⁵. Les picabaralles entre els professionals d'una escola o sistema mèdic amb els que pertanyen a d'altres, no es fonamenta en arguments científics de caràcter mèdic; són, això sí, problemes polítics a causa de la competitivitat. Fa pocs anys, totes les associacions mèdiques d'occident eren oposades a la pràctica de medicines mil·lenàries com la xinesa, o a les aportacions de la medicina naturista o l'homeopàtica. Avui en dia, afortunadament, ja no és així. La més alta instància sanitària dels Estats Units, l'Institut Nacional de la Salut de Washington, compta amb seccions de medicina

14 *Manifiesto for a new medicine*, James S. Gordon, publicat per Addison-Wesley Publishing Company, Nova York, 1996. N'hi ha una edició en llengua espanyola publicada per Paidós Ibérica, Barcelona 1997. L'autor, James S. Gordon, és professor de Psiquiatria i Medicina familiar de la Facultat de Medicina de Georgetown de Washington DC (Estats Units), assessor de l'Oficina de Medicina Alternativa de l'Institut Nacional de Sanitat dels Estats Units. Escriu als diaris *Washington Post*, *The New York Times* i *The Atlantic*. És autor de diversos llibres.

15 Em refereixo a la medicina al·lopàtica, homeopàtica, tradicional xinesa, naturista, aiurvèdica, etc. Cadascuna d'aquestes escoles de coneixement i interpretació mèdica tenen notables encerts i, tampoc no ho oblidem, fracassos i errors. Els errors no són patrimoni d'una escola de medicina.

alternativa¹⁶; la Sanitat pública alemanya inclou les diferents escoles mèdiques. De manera similar, encara que insuficientment, cal dir que el Col·legi de Metges de Catalunya inclou seccions de metges homeòpates, acupuntors i, fins i tot, naturistes¹⁷. També cal destacar el curs de postgrau de la UAB d'especialització en medicina naturista, així com altres iniciatives similars. Ara caldrà acceptar que sociòlegs, pedagogs i científics socials en general, conjuntament amb les i els diplomats en infermeria, aportin els seus esforços en aquesta causa comuna: Ensenyar a viure i a morir en plenitud.

ABSTRACT

• • • •

El autor realiza una lectura de datos elocuentes para afrontar las variables sociológicas que condicionan la salud. Por este camino de realidad sociológica nos confirma las especulaciones psicosomáticas que relacionan la salud i los ciclos históricos de las formas de vida i supervivencia del ser humano. En las formas actuales necesitamos una acción pedagógica que afronte la falta de cohesión social, las desigualdades, los orígenes también sociales de los problemas emocionales i la desintegración cultural. Esta acción ha de contar con observaciones objetivas, comprobaciones e investigación aplicada.

• • • •

The author carries out a reading of eloquent datas to study the social variables conditioning the health. On this road of social reality confirms us the psychosomatic speculations that relate the health with the historic cycles of the forms of life and survival of the human being. We in the current life forms need to confront the lacking in social cohesion, the inequalities, the also social origins of the emotional problems and the cultural disintegration. This action is supposed to count with objective observations, confirmations, and applied investigation.

• • • •

L'auteur fait une lecture de données éloquentes pour affronter les variables sociologiques qui conditionnent la santé. Par ce chemin de réalité sociologique il nous confirme les spéculations psychosomatiques qui relient la santé et les cycles historiques des moyens de vivre et survivre de l'être humain. Dans les formes actuelles il nous faut une action pédagogique qui affronte les manques de cohésion sociale, les inégalités, les origines aussi sociales des problèmes émotionnels et la désintégration culturelle. Cette action doit compter sur des observations objectives, des vérifications et une recherche appliquée.

• • • •

¹⁶ Es refereix a la medicina alternativa a la medicina al·lopàtica. Des del meu punt de vista, m'agrada més fer ús del terme *medicines complementàries*. Complementàries, no substituïtòries les unes de les altres. Benvinguts siguin tots els coneixements i habilitats!

¹⁷ *Natura Medicatrix* és una revista seriosa que des de fa anys publica treballs relacionats amb la medicina naturista. S'edita a Barcelona.